

О.Л.Хромова, Київ

ПРОБЛЕМА ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ БАТЬКІВ ЩОДО ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ

У статті, з точки зору сучасної науки, висвітлюється актуальна проблема педагогічної підготовки батьків щодо професійного самовизначення старшокласників, яка потребує теоретичного і практичного вирішення

Ключові слова: сім'я, педагогічна підготовка батьків, професійне самовизначення старшокласників.

Становлення і розвиток України як держави з ринковою економікою вимагають від загальноосвітньої школи виконання низки специфічних завдань, які зумовлюються необхідністю підготовки молодого покоління до самостійного життя та професійної діяльності в нових соціально-економічних умовах.

Одним з таких завдань сучасної системи освіти є підготовка учнівської молоді до професійного самовизначення, підготовка висококваліфікованих працівників, які здатні до гнучкого ділового реагування, вміють самостійно приймати рішення щодо вибору напряму подальшого професійного зростання та вчасно коригувати власні життєві плани й цілі.

Схарактеризуємо низку факторів, які актуалізують визначену проблему. По-перше, це перехід загальної середньої освіти до нового змісту, який би максимально відповідав підготовці до життя конкурентоспроможної людини за сучасних вимог глобалізації, переходу до якісно вищих технологій. Доцільність таких змін зумовлена необхідністю навчати і виховувати кожну дитину відповідно до її конкретних здібностей, майбутньої життєвої траєкторії, особистісної сутності зрештою.

По-друге, більша частина молодих людей, які завершують шкільне навчання, стикаються з серйозними проблемами, пов'язаними з вибором професії, профілю подальшої освіти, працевлаштуванням. Причини цього не тільки у „зачиненості” ринку праці для молодих і недосвідчених, але й в тому, що переважна частина випускників має досить приблизне уявлення щодо цього ринку, існуючих професій і, як наслідок, опиняється не в змозі співвіднести вимоги, які висувуються тією чи іншою

сферою діяльності, зі своїми особистісними можливостями. Вирішення цієї проблеми має бути спрямоване не стільки на власне вибір професії, скільки на підготовку до професійної діяльності на основі актуалізації людського ресурсу, тобто на професійне самовизначення старшокласників.

По-третє, професійне самовизначення є одним з тих елементів системи освіти, які найбільш складно реалізуються, оскільки базується на адекватній або не зовсім адекватній самооцінці учня, яка склалася у навчальній та позанавчальній діяльності.

По-четверте, в умовах глобалізації, коли стрімко змінюється суспільний лад, йде злам форм свідомості та способу життя, саме сім'я та сімейні цінності мають стати джерелом ціннісних орієнтирів, які допоможуть молоді знайти своє гідне місце в сучасному світі. Сім'я не є якимось сталим утворенням, її структура досить мінлива. Існують різні типи сімей: за складом – повна, неповна, проста, складна, багатодітна; за виховним впливом – благополучна і неблагополучна, тощо. Відповідно, сім'я може виступати як в якості позитивного, так і негативного фактору виховання. Саме особистий приклад батьків, їх життєвий досвід і ціннісно-моральні установки відіграють вирішальну роль у професійному самовизначенні дитини. Однак, часто з багатьох причин, батьки із різних типів сімей не в змозі об'єктивно, неупереджено, враховуючи особистісні якості і здібності дитини, спрогнозувати професійний маршрут старшокласника. Надати кваліфіковану психолого-педагогічну, методичну допомогу батькам в цій важливій справі мають школа: педагоги, шкільний психолог, медичний працівник, бібліотекар, враховуючи при цьому специфіку типу сім'ї, характер сімейних взаємин, особливості виховного впливу дорослих членів родини на дитину.

По-п'яте, сьогодні Україна стоїть перед необхідністю сформувати інноваційне суспільство, в центрі якого – громадянин, особистість, людина, здатна створювати новітні технології, розвиватись особистісно і професійно, разом з іншими членами суспільства вдосконалювати сфери громадського життя. Виховати таку людину, створити умови для її подальшого життя і творчої продуктивної діяльності – важливе завдання школи і сім'ї.

Сучасна школа має необхідні нормативно-правові та ідеологічні можливості для розвитку людського потенціалу країни засобами виховання і соціалізації. Законом „Про освіту”,

Національною Програмою виховання дітей та молоді визначені завдання, на які має спрямовуватись діяльність загальноосвітніх навчальних закладів – духовно-моральний розвиток, виховання і якість підготовки учнів, здатних до творчої праці, професійного розвитку, мобільності та конкурентоспроможності на ринку праці. Саме це актуалізує проблему роботи школи з професійного самовизначення старшокласників. Однак, повноцінна реалізація цього завдання неможлива без активного залучення батьків учнів до спільної діяльності з педагогічними колективами по забезпеченню правильного і своєчасного вибору професії старшокласниками ще на шкільній лаві.

Справа в тім, що цілеспрямована і дієва допомога дорослим дітям у їх професійному самовизначенні утруднюється недостатністю теоретичної та практичної психолого-педагогічної підготовки батьків. Отже, важливим завданням педагогічної науки на сучасному етапі розвитку українського суспільства постає забезпечення роботи школи з педагогічної підготовки батьків до професійного самовизначення старшокласників у її системному вимірі.

Мета даної статті полягає у висвітленні і обґрунтуванні актуальності можливостей сім'ї і загальноосвітньої школи з педагогічної підготовки батьків щодо професійного самовизначення старшокласників.

„Самовизначення” в деяких європейських мовах (англійська, французька) перекладається як „ідентифікація”. Ця „ідентифікація себе” здійснюється протягом всього життя. В науці визначають різні типи самовизначення: особистісне, життєве, соціальне, професійне. З погляду на проблему нашого дослідження, певну цікавість викликає аналіз сутності самовизначення, на основі якого згодом вибудовується професійне.

У численних роботах, присвячених процесу самовизначення, виокремлюються:

- часові рамки як компоненти самовизначення – психологічне сьогодні і психологічне майбутнє. Основна функція психологічного сьогодні – саморозвиток через самопізнання і самореалізацію; психологічного майбутнього
- забезпечення смислової та часової перспективи (тут відбувається розмежування ближньої та далекої перспективи і аналізується їх взаємовплив), визначення життєвих і професійних планів (Н.Гінзбург, І.Кон, М.Тименко, М.Толстих);

- позиція людини у процесі самовизначення – як суб'єкта власного життя. Це відображається у наявності власної життєвої позиції, свого світогляду, усвідомленого ставлення до себе і до світу. Важливішою характеристикою особистості в якості суб'єкта самовизначення виступають знання своїх об'єктивних можливостей, власних життєвих цінностей та усвідомлення індивідом своїх життєвих цілей (К.Абульханова-Славська, І.Бех, Л.Божович, О.Газман, Д.Закатнов, О.Мельник). Методологічно визначальними тут стають положення, сформульовані І.Бехом про те, що кожна особистість формує власну життєву програму більшої чи меншої цільової перспективи: від конкретно-ситуативної, що обмежується актуалізованими у даний час намірами до орієнтовно-передбачаючої щодо можливих віддалених життєвих досягнень.

Вчений справедливо вважає, що вибір особистістю життя за першою чи другою цільовою перспективою не є легким і простим, а достатньо складним і суперечливим. Тут діє розмаїття різних за соціальною значущістю факторів, які індивідуально заломлюються через її внутрішню особистісну структуру. Від результату цієї зовнішньо-внутрішньої взаємодії й залежатиме життєва позиція особистості щодо тієї чи іншої цільової перспективи. При цьому слід мати на увазі людське оточення, яке може активно впливати на особистість.

Все ж у кінцевому рахунку останнє слово залишається за нею. Її рішення залежатиме від того, які психологічні процеси стануть визначальними у виборі особистістю конкретної життєвої цільової перспективи;

- обумовленість самовизначення співвідношенням суспільного та індивідуального. Самовизначення – це цілеспрямований процес, протягом якого людина засвоює суспільні цінності, індивідуально їх преломлюючи. Тут же відмічаються механізми самовизначення – ідентифікація та виокремлення (О.Мудрик, В.Мухіна, Д.Фельдштейн);
- роль самосвідомості у процесі самовизначення (І.Дубровіна, В.Мачуський, І.Чеснокова). На думку І.Дубровіної, у психологічній готовності до самовизначення провідну роль відіграє самосвідомість, тобто усвідомлення своїх якостей та їх оцінка, уявлення про своє реальне і бажане „Я”, оцінка себе та іншого з точки зору приналежності до певної статі, особистісна рефлексія;

- деякі дослідники намагаються розкрити зміст поняття „самовизначення” через близькі йому поняття або через сукупність понять, що прояснюють його зміст (О.Черкашин), тобто самовизначення розглядається як сторона самореалізації, яка виділяє в ньому як головний момент індивідуальний вибір мети й способів її досягнення на певному етапі життя суб’єкта. Головна функція самовизначення – вибір спрямованості діяльності, на онові якої здійснюється самореалізація (Т.Соболь). Інші автори (Б.Братусь, І.Чеснокова) підкреслюють близькість самовизначення до саморегуляції і розглядають його в контексті проблем життєдіяльності, сенсу життя, самосвідомості. У зв’язку з цим І.Семенов та Ю.Репецький зазначають, що сформованість в особистості різних механізмів саморегуляції значною мірою визначає здатність до самовизначення, у тому числі професійного.

В контексті нашого дослідження підкреслимо, що в цілому особистість, яка самовизначилась, – це суб’єкт, який самооцінюється, саморегулюється і який з урахуванням суспільних, власних потреб і можливостей може самостійно ставити життєві цілі, досягати їх та нести відповідальність за свою діяльність, вчинки, поведінку. Також дуже важливим для розуміння суті заявленої нами проблеми є розуміння специфіки періоду ранньої юності, який посідає особливе місце у психолого-педагогічній науці і розглядається деякими вченими (Л.Виготський) як етап „другого народження” людини. У цей час відбувається, з одного боку, відкриття свого внутрішнього світу, своєї індивідуальності, з іншого – становлення суб’єктної життєвої позиції. Рішення, які приймаються в юності, багато в чому визначають увесь наступний життєвий шлях.

Рання юність – дуже непростий і важливий період у житті людини, коли вирішується питання щодо подальшого життя. Молоді люди повинні розібратися у власних здібностях і схильностях, мати уявлення про майбутню професію й конкретні способи досягнення професійної майстерності в обраній сфері. Крім того, період юності характеризується появою почуття своєї неповторності, індивідуальності, несхожості на інших. У негативному ж варіанті виникає дифузійне, розпливчате „Я”, рольова й особистісна невизначеність. Типова риса даного віку – рольовий мораторій: діапазон виконуваних ролей розширюється, але молодь не засвоює ці ролі серйозно та остаточно, а немовби пробує, приміряє їх на себе.

Деякими дослідниками (М.Толстих, М.Гінзбург та ін.) самовизначення в ранній юності розглядається у зв'язку з визначенням життєвих і професійних планів, як визначення свого життєвого і професійного маршруту, пошук свого місця у суспільстві, шляхів включення себе в життя соціального цілого і, одночасно, як визначення свого внутрішнього „Я”, усвідомлення своєї індивідуальності, визначення своїх життєвих цінностей, шляхів самозміни і саморозвитку. Ось чому особистісне самовизначення формується раніше професійного, на основі особистісного самовизначення складаються вимоги до професії. Розвиток професійного самовизначення тісно пов'язується нами з формуванням погодженої, несуперечливої системи ціннісних орієнтацій; визначенням у близькій і далекій перспективі майбутнього умов і способів реалізації проміжних і кінцевих, життєвих і професійних цілей, які відповідають власним здібностям і можливостям, за допомогою складання життєвого плану і включення до нього професійного плану, і формуванням у свідомості індивіда цілісного образу „Я”, у тому числі й образу професіонала. Стає очевидним той факт, що професійне самовизначення неможливо розглядати у відриві від життєвого і особистісного.

Визначаємо професійне самовизначення як індивідуально-усвідомлений перманентний процес діяльній еволюції та самореалізації людини протягом усього життя, детермінованого взаємообумовленими внутрішніми і зовнішніми факторами її розвитку; як багатоплановий і різнобічний процес становлення особистості, оскільки він пов'язаний з пошуками власного „Я”, прийняттям нового соціального статусу, визначенням ціннісних орієнтацій та моральних настанов. Якщо у людини виникає потреба у самовизначенні, то це свідчить про досить високий рівень її розвитку, про її намагання самоствердитись у суспільстві на основі власних принципів, поглядів, устремлень (М.Тименко).

Також професійне самовизначення розглядається (О.Риблова, В.Мішле) як процес пошуку знаходження свого місця у професійному середовищі та формування себе як повноцінного учасника співтовариства професіоналів; як особистісна комплексна задача: вибору професії, свого місця у світі професій; формування ставлення до професійної діяльності і до себе; професійної позиції, стилю; пошуку смислів у професійній освіті;

самоактуалізації і становленні особистості в соціально-економічних і технологічних умовах професійного середовища, які змінюються.

Водночас високий рівень готовності учнів загальноосвітніх шкіл до професійного самовизначення асоціюється у психолого-педагогічній науці як сформованість у старшокласників самостійного підходу до розв'язання проблем вибору фаху та позитивного ставлення до праці; належний рівень інформованості про світ професій і обрану ними, зокрема, про шляхи професіоналізації; наявність у старших школярів умінь та навичок роботи з професіографічними матеріалами; вміння зіставляти власні індивідуально-психологічні особливості з вимогами професій, розвивати в собі професійно-важливі якості; відповідність обраної учнем професії, його інтересам, здібностям і соціальному запиту (В.Кравецький).

Оскільки доведено, що кінцевим результатом професійного самовизначення особистості є свідомий вибір майбутньої професії, то одним з важливих напрямів діяльності загальноосвітнього навчального закладу стає система роботи школи з сім'ями різного типу, яка передбачає необхідність спеціальної організації педагогічної підготовки батьків щодо професійного самовизначення старшокласників.

Загальновідомо, що центральним місцем у системі вибору старшим школярем професійного шляху посідає родина, і хоча окремі автори (С. Вершинін, Ю.Козелецький) вважають, що сучасні випускники здійснюють професійний вибір під впливом випадкових факторів, проте дані отримані нами (більше 80% випускників загальноосвітніх шкіл співвідносять своє первісне професійне самовизначення з виховним впливом батьків, з матеріальними можливостями сім'ї), свідчать про існування цілеспрямованого впливу найближчого оточення старшокласника – його сім'ї, батьків.

Нами, зокрема, був здійснений попередній аналіз основних проблем, які викликають певну тривогу, занепокоєння батьків щодо стану освіти і виховання дітей у старшій школі. Виявлена наступна рейтингова шкала: на першому місці – новації та часті зміни в освітніх програмах, правилах складання ЗНО і вступу до ВИШів (85%); на другому – якість шкільної освіти (79%); на третьому – шкільні перевантаження (65%); на четвертому – конфліктні ситуації, пов'язані зі школою (57%); на п'ятому –

проблеми, які виникають у зв'язку з вибором подальшого освітнього маршруту, професійним самовизначенням (52%). Звідси стає зрозумілим, що значний масив батьків старшокласників шукають відповіді на питання, пов'язаних з майбутнім місцем своїх дітей у світі, з вибором професії. Водночас результати наших багаторічних досліджень стану і тенденцій розвитку різних типів українських сімей дозволяють з великою вірогідністю зробити висновок щодо слабких соціально-економічних, психолого-педагогічних можливостей більшості сучасних родин старшокласників формувати в них готовність до вибору професій, допомагати у професійному самовизначенні, в яких реалізується позиція батьків, інших значущих дорослих.

Отже, мова може йти про певні тенденції, які свідчать як про позитивний, так і негативний вплив сім'ї на професійне самовизначення підростаючої особистості. Звичайно, батьки з благополучних сімей краще знають свою дитину і їхні поради щодо обрання життєвого шляху є більш обґрунтованими. Крім того, саме у благополучних сім'ях часто складаються свої професійні династії, традиції, які передаються з покоління до покоління, а також формується ставлення до певних професій, що сприяє ранньому і більш вдалому професійному самовизначенню. В неблагополучних сім'ях батьки часто переносять особистий негативний професійний досвід на ставлення дитини до тієї чи іншої професійної діяльності. Правильний, вдалий вибір професійного життєвого шляху пов'язується не тільки з підвищенням у молодій людині ступеня особистого задоволення від навчальної та трудової діяльності. Позитивні результати вдалого професійного самовизначення молодій людині є набагато глибшими і різнобічними. Звідси виникає потреба у науковій розробці педагогічного інструментарію з професійного самовизначення в рамках системи роботи загальноосвітнього закладу, який дасть можливість батькам досить точно визначати основну спрямованість особистості їхньої дитини, надавати сім'ям науково обґрунтовані рекомендації з даного питання.

На рівні загальноосвітнього навчального закладу робота з педагогічної підготовки батьків щодо професійного самовизначення старшокласників має носити системний характер, зокрема структурними елементами цієї системи є: адміністрація школи – директор, завуч з виховної роботи,

педагоги, надто класні керівники, шкільний психолог, медичний працівник, бібліотекар, батьки і власне самі старшокласники. Важливою умовою ефективного функціонування такої системи стає планування, коли головна мета з педагогічної підготовки батьків до професійного самовизначення їхніх дітей поділяється на низку завдань, за реалізацію кожного з яких відповідає той шкільний фахівець, який здатний вирішити його якісно і висококваліфіковано.

Діяльність цієї системи має спрямовуватись на таку педагогічну підготовку батьків, в результаті якої вони будуть здатні:

- виховувати у своїх дітей-старшокласників загальнолюдські цінності, загальнопрофесійні якості, розумні потреби;
- знайомити зі світом професій, правилами їх вибору;
- забезпечувати розвиток професійно-важливих якостей особистості;
- формувати у старшокласників установку на власну активність і самопізнання як основу професійного самовизначення;
- забезпечити процес самопізнання та формування у старшого школяра образу „Я” як суб’єкта професійної діяльності;
- виробити у старшокласників вміння порівнювати образ „Я” з вимогами до обраної професії.

Вважаємо, що робота школи з педагогічної підготовки батьків до професійного самовизначення старшокласників має вибудовуватись на основі рівноправної, суб’єкт-суб’єктної, міжособистісної, практико-орієнтованої взаємодії. В контексті особистісно орієнтованої парадигми підготовки батьків до професійного самовизначення старшокласників вбачаємо перспективними діяльнісний, ціннісно-смысловий та компетентнісний підходи. Застосування їх у практиці роботи загальноосвітньої школи означає, що підготовка батьків до надання допомоги дітям-старшокласникам у професійному самовизначенні, спирається на їх індивідуальну своєрідність як суб’єктів пізнання і різноманітних видів діяльності. Наголос слід ставити на батьківській психолого-педагогічних підтримці та супроводі професійного самовизначення старшокласників, оскільки вони передбачають взаємодію дітей і батьків, і тим самим дозволяють розвивати суб’єктність старшокласника. Психолого-педагогічну підтримку і супровід, які, на нашу думку, стають результатом ефективною педагогічної підготовки батьків,

ми розглядаємо як стратегії підготовки батьків до професійного самовизначення їхніх дітей-старшокласників.

Акцентуючи на педагогічній підготовці батьків, зазначимо, що готувати можна до того, що вже існує, але на недостатньому рівні, тому необхідність у підготовці виникає у ситуації можливих або таких, що стоять на заваді, труднощів у досягненні мети (Н.Михайлова, С.Юсфін). Педагогічна підготовка – це діяльність, яка підкріплює батьків у ситуації виховної неспроможності і яка допомагає їм самим подолати її за рахунок власних індивідуальних здібностей, можливостей, здатностей, намагань і бажань. Дотично до професійного самовизначення старшокласників педагогічна підготовка батьків здійснюється за такими напрямками: медико-педагогічна, правово-педагогічна, інформаційно-педагогічна, психолого-педагогічна. Ґрунтуючись на визначенні О.Газмана, розглядаємо педагогічну підготовку батьків в системі роботи загальноосвітньої школи як вид професійної діяльності педагогів, спрямований на надання батькам превентивного сприяння у попередженні та подоланні труднощів у професійному самовизначенні їх дітей старшокласників. Звідси, наукового обґрунтування потребують цілі, зміст, адекватні форми, методи і засоби педагогічної підготовки батьків щодо професійного самовизначення старшокласників.

Отже, доходимо висновку, що незважаючи на посилену увагу вчених до проблеми професійного самовизначення старшокласників, ролі педагогів і батьків у цьому процесі, важливі її аспекти залишаються недостатньо дослідженими. Актуалізація потреби докорінного перетворення освітньо-виховної роботи з батьками старшокласників, організації педагогічної підготовки дорослих членів родини до професійного самовизначення старших школярів вимагають системної та узгодженої роботи всіх фахівців, здатних здійснювати педагогічну взаємодію з батьками.

Література:

1. Бех І. Життя особистості у ціннісному осягненні /І.Бех //Педагогічна газета. – липень 2011. – №7 (204).
2. Вершинин С.И. Педагогические основы формирования у школьников готовности к принятию решения о профессиональном выборе: дисс. на соискание ученой степени д-ра пед. наук / С.И.Вершинин. – М., 1997.

3. Газман О. Педагогика свободы: путь в гуманистическую цивилизацию XXI века /О.Газман //Классный руководитель. – 2000. – №3.
4. Кравецький В.Є. Підготовка учнів загальноосвітніх шкіл до професійного самовизначення в сучасних умовах: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук: 13.00.07 / В.Є.Кравецький; Тернопільський державний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. – Тернопіль, 2000.
5. Михайлова Н.Н. Педагогика поддержки /Н.Н.Михайлова, С.М.Юсфин. – М., 2001.
6. Педагогічне управління професійним самовизначенням учнівської молоді: [метод. посіб.] /за ред. М.І.Тименка. – К. : Ін-т проблем виховання АПН України, 2001. – 153 с.
7. Рыблова А.Н. Профильно-дифференцированная диагностика профессионального самоопределения учащихся колледжа / А.Н.Рыблова, В.В.Мишле //Педагогика. – 2010. – №2. – С. 113-115.
8. Соколова И.Б. Проблемы профессионального самоопределения учащейся молодежи /И.Б.Соколова //Профессиональное образование. – 2000. – №1. – С. 27-28.
9. Хромова О.Л. Родинне виховання: школа і сім'я – виховуємо разом /О.Л.Хромова. – К., 2007. – 104 с.
10. Хромова О.Л. Сім'я і сімейне виховання у сучасному соціокультурному просторі /О.Л.Хромова //Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки: зб. наук. праць. – Вип.37. – К.-Запоріжжя, 2006. – С. 229-236.
11. Шамсутдинова И.Г. Психолого-педагогическая поддержка профессионального самоопределения учащихся / И.Г.Шамсутдинова, Е.Т.Казарова //Педагогика. – 2008. – №10. – С. 62-69.

В статье, с точки зрения современной науки, освещается актуальная проблема педагогической подготовки родителей к профессиональному самоопределению старшеклассников, требующая теоретического и практического решения.

Ключевые слова: *семья, педагогическая подготовка родителей, профессиональное самоопределение старшеклассников.*

The issue of the day of the pedagogical preparing of parents for the professional self-determination of senior pupils in the view of modern science that requires theoretical and practical decision is the subject of the article.

Key words: *family, pedagogical preparing of parents, professional self-determination of senior pupils.*